

مبانی امت واحده در اندیشه امام رضا (علیه السلام)

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای: «در مقابل حرکت سیاسی و زیرکانه‌ی مأمون [کشاندن امام رضا (علیه السلام)] از مدینه به خراسان، امام هشتم (سلام الله علیه) یک برنامه‌ی مدبرانه‌ی الهی را طراحی کردند و عمل کردند و پیش بردند که نه فقط خواسته‌های دستگاه خلافت برآورده نشد، بلکه درست بعکس، موجب رواج و گسترش فکر معارفی قرآنی و منتسب به اهل‌بیت در اقطار دنیای اسلام شد... این یک فصل برجسته‌ای از تاریخ ائمه (علیهم السلام) است. حضور این مرقد مطهر در این بخش از میهن بزرگ اسلامی هم برکات زیادی داشته است. بحمدالله ارتباطاتی بین مسلمانان در اقصی نقاط عالم - کسانی که دلشان به محبت اهل‌بیت میتپد، از همه‌ی فرقه‌ها و نحله‌های اسلامی - به برکت این مزار مطهر، این مصجع شریف، این حرم اهل‌بیت در خراسان تحقق پیدا کرده است.» ۱۳۹۳/۰۶/۱۶

به مناسبت فرارسیدن سالروز شهادت امام رضا (علیه السلام)، بخش فقه و معارف رسانه IR.KHAMENEI در این یادداشت، ابتدا به مبانی سیره امام رضا (علیه السلام) در حفظ امت واحده اشاره کرده و سپس به برخی زوایای شخصیت علمی و معنوی امام هشتم، به عنوان یکی از مهم‌ترین نقاط فرهنگی وحدت بخش میان

تلاش دشمنان برای تضعیف کشورهای اسلامی و در راستای آن اختلاف افکنی میان شیعیان و اهل سنت در کشور ایران، سبب شده است تا حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، همواره وحدت تشییع و تسنن را امری ضروری بخوانند. چنانچه در دیدار هزاران نفر از مردم «سیستان و بلوچستان» و «خراسان جنوبی»، در کنار لزوم وحدت اقوام، بر وحدت مذاهب تأکید نموده و فرمودند: «وحدت ملّی مهم است؛ نگذارید وحدت را به هم بزنند. وحدت یعنی چه؟ یعنی در مسائل اساسی کشور، آنجایی که پای منافع ملّت در میان است، اختلافات مذهبی، اختلافات سیاسی، اختلافات گروهی، اختلافات قومی باید به کنار گذاشته بشود، همه باید در کنار هم باشند؛ اقوام مختلف در کنار هم، مذاهب مختلف در کنار هم؛ آنجایی که یک جهت‌گیری مشخصی هست، این وحدت مهم است». ۱۴۰۲/۰۶/۲۰ اما در پاسخ به این پرسش که چه عواملی می‌تواند موجبات وحدت در جامعه اسلامی را محقق سازد، می‌توان به برخی از بیانات رهبرانقلاب اشاره کرد که در آنها با نام بردن از شخصیت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و دیگر ائمه هدی علیهم‌السلام، آنان را عامل و محور مهم وحدت میان شیعه و اهل سنت خوانده (۱) و یا از سیره وحدت بخش آنان یاد کرده‌اند. (۲)

حفظ امت واحده؛ امری مبنایی نزد امام رضا علیه‌السلام

مطالعات حاکی از آن است که از مبانی اساسی سیره امام رضا علیه‌السلام تأکید بر وحدت و همگرایی امت اسلامی بوده است و حجم سخنانی که در این زمینه از آن حضرت به ما رسیده است - به ویژه تأکید ایشان بر سنت نبوی- نشان از مخاطب قرار دادن طیف وسیعی از مسلمانان را دارد. چنانکه، آن حضرت در راستای انسجام امت از طریق پایبندی به سنت، به نقل بیانات متعدد پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در همین رابطه پرداخته‌اند. برای نمونه ایشان به این سخن پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با این مضمون که «هرکس به هنگام اختلاف امت، به سنت من تمسک کند، او را پاداش صد شهید است»، مور تأکید قرار دادند. (۳) یا مشاهده می‌شود که در احادیث امام رضا علیه‌السلام بارها از شخصیت پیامبر اکرم به عنوان آورنده دین، و علاوه بر آن، به عنوان کسی که همچون پدری معنوی نگران سرنوشت یکایک اعضای امت و ناظر بر اعمال یکایک آنان است، یاد می‌شود. (۴) چنین مبنایی بود که سبب شد تا بزرگان اهل سنت همواره با حضرت ارتباطی همدلانه را در پیش گیرند؛ که یکی از مظاهر آن را می‌توان در هنگام سفر حضرت از مدینه به مرو و مراجعه ده‌ها فرهیخته و صدها محدّث غیر شیعه به حضرت در نقاط گوناگون دانست. (۵) اخبار به‌طور صریح اشاره به علمای اهل سنت دارد که خدمت فرزند رسول الله حاضر شدند و علاوه بر اظهار عشق و دلدادگی خود، گفتار ایشان را ارج نهادند. به عبارت دیگر این ارتباط تنها ارتباط قلبی نبود بلکه از جهت معارفی نیز در مسائل مشترک، ارتباطی علمی مشاهده می‌شود. چنانکه

مطابق نقلی از بزندی عده ای از اهل علم از ماوراءالنهر خدمت امام رضا علیه السلام رسیده و اعلام کردند ما برای پرسیدن سه مطلب آمده ایم و مسائلی را درباره چیستی و ابعاد باور به خداوند متعال مطرح نمودند. (۶)

اهل سنت و شخصیت علمی حضرت رضا علیه السلام

(۳) راوندی، فقه القرآن، ج ۱، ص ۱۰۱.

(۴) برای اطلاع بیشتر از شواهد، رک: پاکتچی، جایگاه امت واحده در آموزه های امام رضا (ع).

(۵) همان، ج ۱، ص ۱۴۴، ۱۴۸، ۱۹۹.

(۶) صدوق، عیون اخبارالرضا (ع)، ج ۱، ص ۲۳۵.

(۷) ابن جوزی، تذکرة الخواص، ص ۳۱۵.

(۸) ابن حجر، تقریب التهذیب، ج ۲، ص ۴۵.

(۹) برای نمونه، رک: ابن حبان، الثقات، ج ۸، ص ۴۵۶.

(۱۰) طبسی، امام رضا (ع) به روایت اهل سنت، ص ۱۲۷-۱۲۵.

(۱۱) ابن ماجه، سنن، ج ۱، ص ۲۵.

(۱۲) آجری شافعی، اربعین حدیثا، ص ۴۷.

(۱۳) ابن اثیر، الكامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۱۶۲.

(۱۴) ابوالفرج اصفهانی، الاغانی، ج ۱۰، ص ۶۳.

۱۵) ابن صباغ، الفصول المهمة فی معرفة احوال الائمة، ص ۲۴۳.

۱۶) برای نمونه، رک: ابن بطوطه، رحله، ص ۴۰۱.

۱۷) ابن حجر، تهذیب التهذیب، ج ۷، ص ۳۳۹.

۱۸) ابن حبان، الثقات، ج ۸، ص ۴۵۷.

۱۹) طبسی، امام رضا (ع) به روایت اهل سنت، ص ۲۰۵-۲۰۲.

بعد از شهادت امام رضا علیه السلام نیز این ارتباط با شخصیت و آموزه های حضرت ادامه یافته است. اهل سنت برای حضرت رضا علیه السلام جایگاه والایی قائلند و ایشان را از منظر حدیثی، از بزرگ ترین تابعین اهل مدینه و در طبقه هشتم (۷) - و مطابق نظر برخی در طبقه دهم (۸) - می دانستند؛ و از این جهت به احادیث حضرت توجهی خاص داشتند. حتی در برخی منابع اهل سنت تأکید شده است که نمی توان از روایات ایشان چشم پوشی نمود و باید به آنها اهمیت داد. (۹) برخی روایات امام رضا علیه السلام در میان اهل سنت مشهور و رایج است. از جمله این اخبار که در بخش مربوط به سفر حضرت رضا علیه السلام به مرو بدان پرداخته شد، خبر مشهور به سلسله الذهب است؛ که اباصلت هروی، احمد بن حنبل، ابونعیم اصفهانی شافعی، ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن شافعی، ابوحامد محمد غزالی شافعی، زمخشری حنفی، ابن قدامه مقدسی حنبلی، سبط بن جوزی حنفی، سیوطی شافعی، خنجی اصفهانی حنفی و عبدالواسع بن یحیی واسعی، برخی از علما و حدیث شناسان معروف اهل سنت هستند که به شرح این حدیث پرداخته اند. (۱۰) همچنین می توان به خبر مشهور به ایمان اشاره کرد؛ که مطابق با آن امام علیه السلام در تعریف ایمان فرمودند: «ایمان شناخت قلبی، اقرار زبانی و عمل به دستورات است.» (۱۱) بزرگان اهل سنت در مورد این خبر نظرات گوناگونی داده اند؛ چنانکه آجری شافعی (م ۳۶۰ق) درباره این خبر گفته است «این حدیث در دیدگاه فقهای پیشین و جدید مسلمان یکی از اصول مهم و بزرگ در ایمان به شمار می رود و با قرآن مطابقت کامل دارد و غیر از انسان های خبیث، طرد شده و بی دین، کسی با این روایت مخالفت نمی کند.» (۱۲)

جلوه دیگر توجه اهل سنت به امام رضا علیه السلام، سخنانی است که درباره آن حضرت مطرح کرده اند. از حسن بن سهل (م ۲۱۵ق) نقل شده است که معتقد بود مامون در میان فرزندان عباس و علی کسی را پرهیزکارتر و آگاه تر از علی بن موسی نمی یافت. (۱۳) فرد دیگر که در مقام و رثای حضرت سخن گفته، و البته نقل

کننده برخی اخبار بسیار مهم از زندگانی امام رضا علیه السلام در کتاب عیون اخبارالرضا نیز بوده، ابراهیم بن عباس صولیه (م ۲۴۳ق) است. مطابق گزارش ابوالفرج اصفهانی، او در وصف ایشان چنین سرود که اعطای ولایتعهدی به ایشان تمامی دردها و مصایب اهل بیت را برطرف ساخت. (۱۴) جالب است که بعدها وقتی سخن از حدیث سلسله الذهب به میان آمده، با تجلیل بسیاری از حضرت یاد می‌کنند؛ و برای نمونه مطابق نقلی، محمد بن اسلم طوسی (م ۲۴۲ق) چنین روایت می‌کند که هنگام ورود امام علیه السلام به نیشابور علما ایشان را با عباراتی چون «السید الجلیل» و «ابن السادة الائمة» خواندند و ایشان را به اجدادش قسم دادند که نزد ایشان حدیثی را مطرح نماید. (۱۵)

اهل سنت و شخصیت معنوی امام رضا علیه السلام

همچنین باید به ارادت و اخلاص اهل سنت در حضور در مضع امام رضا علیه السلام و زیارت آن حضرت در حرمش اشاره کرد. بارها اهل سنت در قرن‌های بعد در سفرنامه خود به توصیف زیارت حرم حضرت رضا علیه السلام پرداخته‌اند. (۱۶) مطابق برخی اخبار در آغاز قرن چهارم بزرگان اهل سنت به صورت دسته جمعی در کنار قبر حضرت رضا علیه السلام جمع می‌شدند و حتی تأکید می‌شود که برخی علاوه بر ارج و احترام نسبت به حضرت، به گریه و زاری و توسل به حضرت روی می‌آوردند. (۱۷) از ابن حبان (م ۳۵۴ق) نقل شده است که وقتی مشکلی برایم رخ داد به زیارت حضرت علی بن موسی الرضا رفته و برای برطرف شدن مشکل دست به دعا برداشتم و مستجاب الدعوة شدم. (۱۸) مرور آثار اهل سنت نشان می‌دهد که به مرور زمان، آنان بیش از پیش در مورد جایگاه و مقام حضرت رضا (ع) سخن گفته‌اند و حتی برخی از ایشان عبارت «امام» را برای آن حضرت به کار برده‌اند. این عبارت در بین اهل سنت اولین بار در قرن چهارم توسط مسعودی شافعی (م ۳۴۶ق) برای آن حضرت به کار رفته است و بعدها به ویژه در قرون هفتم تا دهم در میان علمای اهل سنت رواج داشته است. (۱۹) البته مشخص است که این واژه در نزد آنان بر وصایت و امام هشتم بودن آن حضرت دلالت ندارد؛ اما نشان می‌دهد که تا چه اندازه بر علم و فقاہت حضرت اطمینان یافته اند که از آن حضرت به عنوان یک پیشوا و مقتدا یاد کرده‌اند.

با وجود چنین ارتباط و پیوستگی تاریخی و عمیقی که میان شیعه و اهل سنت در ابراز ارادت به مقام حضرت رضا علیه السلام وجود دارد، اولاً جز این انتظار نمی‌رود که شیعه و اهل سنت دست در دست هم و با حفظ و تقویت هرچه بیشتر همبستگی ملی، برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و تحقق جامعه و دولت اسلامی تلاش کنند و ثانیاً، از بین بردن چنین پیوستگی و ارتباط فرهنگی از سوی دشمن، خیالی خام دانسته می‌شود.

۱) برای نمونه، رک: بیانات در خطبه‌های نمازجمعه، ۱۳۸۳/۰۸/۱۵؛ همچنین: بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۵/۱۰/۲۷.

۲) برای نمونه، رک: بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید غدیر، ۱۳۹۵/۰۶/۳۰